

3. Клим А. М. Криминалистическая методика расследования злоупотребления властью или служебными полномочиями. / под ред. В. Ф. Ермоловича. — Мн., 2000.
4. Криминалистика : учебник / под ред. проф. А. Г. Филиппова и А. Ф. Волынского. — М., 1998.
5. Лускатов О. В. Організаційно-тактичні особливості допиту після відновлення слідства у справі про нерозкритий злочин. // Науковий вісник Дніпропетров. держ. ун-ту внутр. справ : зб. наук. праць. — 2007. — № 1(32).
6. Митрохина З. И. Использование знаний психологии при производстве допроса : учеб. пособие. / З. И. Митрохина. — К., 1990.
7. Селиванов Н. А. Расследование преступлений повышенной опасности : пособие для следователя. / Н. А. Селиванов, А. И. Дворкин. — М. 1999.
8. Стахівський С. М. Теорія і практика кримінально-процесуального доказування : монографія / С. М. Стахівський. — К., 2005.
- 9 Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія / Чаплинський К. О. — Дніпропетровськ, 2006.

Надійшла до редакції 18.10.2012

С.А. Савенко

ад'юнкт

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

УДК 343.98/1

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ПІДТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОГО ОБВИНУВАННЯ В СУДІ

Розглянуто сутність та основні напрями оперативно-розшукового забезпечення підтримання державного обвинувачення. На підставі аналізу наукових джерел та матеріалів практики запропоновано напрями оптимізації діяльності оперативних підрозділів щодо оперативно-розшукового забезпечення судового розгляду кримінальних справ.

Ключові слова: *оперативно-розшукове забезпечення, кримінальне переслідування, судовий розгляд, державне обвинувачення.*

Рассмотрены сущность и направления оперативно-розыскного обеспечения государственного обвинения. На основании анализа научной литературы и материалов практики предложены направления оптимизации деятельности оперативных подразделений по оперативно-розыскному обеспечению судебного рассмотрения уголовных дел.

Ключевые слова: *оперативно-розыскное обеспечение, уголовное преследование, судебное рассмотрение, государственное обвинение.*

This article analyzes the nature and directions of operational-search software state charges. Based on the analysis of scientific literature and material practices of the author proposes the direction of optimization of the operational units to ensure operational and investigative analyses trial of criminal cases.

Keywords: *operational and investigative support, prosecution, court analyses, the public prosecution.*

Постановка проблеми. Консолідація та професіоналізація сучасної злочинності значно ускладнює діяльність державних інституцій, які здійснюють протидію останній. Неузгодженість функцій суб'єктів про-

тидії злочинам, а в окремих випадках – і їх «конкуренція», призводить до роз'єднаності дій, відсутності узгоджених тактичних рішень щодо здійснення ефективного кримінального переслідування осіб, які вчинили злочин. Аналітичний огляд наукових праць свідчить, що вченими ґрунтовно проаналізовані питання взаємодії та співпраці між окремими суб'єктами кримінального переслідування на досудових стадіях кримінального процесу. Водночас вивчення кримінальних справ, зокрема порушених стосовно організованих злочинних груп, свідчить, що активна протидія кримінальному переслідуванню відбувається також і на стадії судового розгляду кримінальної справи. При цьому це питання тривалий час залишається поза увагою науковців.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Окремим аспектам співвідношення оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу присвятили свої наукові роботи К.В. Антонов, О.Ф. Долженков, Є.А. Доля, В.І. Зажицький, М.А. Погорецький та інші науковці. Безпосередньо напрями оперативно-розшукового забезпечення кримінального переслідування досліджували С.О. Долженков, А.А. Ємець, В.В. Іванов, О.В. Каревич, П.М. Павлик, В.М. Рудік. Визнаючи їх вагомий внесок у розробку цієї проблеми, наголосимо, що дослідження потребують окремі аспекти оперативно-розшукового забезпечення діяльності прокурора під час розгляду кримінальної справи судом.

Таким чином, **метою** цієї статті є визначення змісту, структури та основних напрямів оперативно-розшукового забезпечення підтримання державного обвинувачення.

Виклад основного матеріалу. На нашу думку, специфіка структури оперативно-розшукового забезпечення підтримання державного обвинувачення зумовлюється такими чинниками: по-перше, обвинувачення вже пред'явлено і кримінальна справа знаходиться у суді; по-друге, основна доказова база уже сформована, що витікає з вимог КПК України. Водночас наявність сформованої доказової бази не зменшує важливості та актуальності оперативно-розшукового забезпечення підтримання обвинувачення. Як слушно зазначає Л. Грицаєнко, державне обвинувачення – пік прокурорської діяльності у кримінальному судочинстві, тому що судовий розгляд є центральною частиною кримінального судочинства, де досліджуються усі зібрані докази та вирішується питання про винність або невинуватість особи. І якщо не будуть створенні умови для постановлення законного та обґрунтованого вироку, то вся попередня, здебільшого довга, складна та кропітка робота з розкриття та розслідування може стати марною, не дати бажаних результатів [1, с. 112].

Вивчення кримінальних справ дозволяє визначити, що до структури оперативно-розшукового забезпечення підтримання державного обвинувачення входять такі елементи:

– усунення загроз доказовій базі з боку підсудного, його зв'язків та захисника;

– забезпечення підготовки державного обвинувача до підтримання обвинувачення. Слушною є позиція О. Волинець, що підготовка прокурора до підтримання державного обвинувачення у кримінальній справі про злочини, вчинені організованою злочинною групою, в суді включає: аналіз вихідної інформації, отриманої під час вивчення кримінальної справи; визначення кола і послідовності питань, що підлягають з'ясуванню під час розгляду кримінальної справи судом; планування судових дій, спрямованих на збирання й перевірку доказів, які підтверджують версію обвинувачення. При цьому під час вивчення матеріалів щодо злочинів, вчинених організованою групою, важливими питаннями є: ознайомлення з усіма матеріалами справи, навіть з тими, на які слідчий не посилається у обвинувальному висновку; уважне вивчення заяв, скарг, звернень, клопотань сторони захисту на предмет достатності доказів, які їх спростовують; ознайомлення з кожним документом справи від початку до кінця [2, с. 52-53]. Крім того, на нашу думку, надзвичайно важливими в діяльності прокурора на стадії досудової підготовки у кримінальній справі є прогнозування ситуацій, які можуть виникнути у судовому засіданні. Таке прогнозування є найефективнішим у разі тісної співпраці між прокурором, слідчим та оперативним підрозділом, який здійснює оперативно-розшукове забезпечення;

– забезпечення діяльності прокурора та інших учасників судового процесу під час розгляду кримінальної справи судом.

Реалізація мети статті потребує визначення сутності державного обвинувачення, здійснюваного прокурором. Видається, що саме через визначення завдання, форм та засобів підтримання державного обвинувачення можливо ґрунтовно розкрити особливості оперативно-розшукового забезпечення цієї діяльності. Відповідно до норм Конституції України прокурор у кримінальному судочинстві, перш за все, представляє загальнодержавні та загальносуспільні інтереси, що реалізуються у його обвинувальній діяльності. Лише на прокурорів покладається здійснення кримінального обвинувачення у суді. Згідно зі ст. 240, 264 КПК участь прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ усіх категорій та підтримання державного обвинувачення у суді є обов'язковою.

У наукових дослідженнях проблематики кримінального переслідування наводяться різноманітні визначення обвинувачення. Аналітичний огляд наукових праць щодо такої складної наукової категорії, як «державне обвинувачення», дозволяє класифікувати наукові погляди вчених стосовно дефініції цієї діяльності на три групи:

– як функції, тобто розуміння державного обвинувачення як специфічної функції кримінального процесу, що здійснюється стороною обвинувачення виключно на стадії судового розгляду, яка, виступаючи похідною від функції кримінального переслідування, не тотожна їй, оскільки має свої власні спеціальні завдання та цілі (В.М. Парадєєв, В.М. Савицький, М.С. Строгович, М.Л. Шифман та ін.);

– як виду кримінального переслідування, тобто державне обвинува-

чення розглядається як один з видів обвинувачення, що здійснюється у встановленій процесуальній формі державними органами (С.А. Альперт, Н.Ю. Дупак, А.Л. Ривлін та ін.);

– як стадії кримінального переслідування: державне обвинувачення як діяльність прокурора (державного обвинувача) після затвердження обвинувального висновку (О.Я. Баєв, В.С. Зеленецький, Ю.Н. Васильєва).

Аналіз сутності обвинувачення дозволяє дійти висновку, що це, по-перше, єдиний процесуальний спосіб забезпечення принципу невідворотності покарання у судовому засіданні; по-друге, це процесуальна діяльність, яка складається із сукупності слідчих та інших дій прокурора, спрямованих на доказування обставин, які входять до предмета обвинувачення, а також інших істотних обставин справи.

Підтримання державного обвинувачення у судовому засіданні реалізується через систему процесуальних дій, які прокурор здійснює з метою подання своїх доказів, дослідження вже поданих доказів, у тому числі і стороною захисту, аргументації обвинувачення та спростування доказів захисту.

У контексті цього наголосимо, що оперативно-розшукове забезпечення судового розгляду кримінальних справ перебуває у кореляційній залежності із діями прокурора під час підтримання ним державного обвинувачення. Водночас особливу увагу необхідно звернути на оперативно-розшукове забезпечення подання прокурором обвинувальних доказів, яке, на нашу думку, може здійснюватись за певними напрямками.

По-перше, це діяльність щодо підготовки свідків обвинувачення до давання показань у суді, тобто забезпечення безпеки свідків обвинувачення перед виступом у суді, їх явку до суду, захист від протиправного впливу підсудного, його зв'язків чи захисника у будівлі суду. Підтримуємо позицію С.О. Долженкова, який наголошує, що з метою нейтралізації таких «контактів» з учасниками кримінального процесу оперативні підрозділи повинні забезпечувати судові приміщення і територію біля суду своєю агентурою, завданнями якої має бути:

– надання психологічної підтримки учасникам кримінального процесу, показання яких мають ключове значення у судовому розгляді кримінальної справи;

– відстеження процесів, що проходять під час судового засідання, з метою виявлення родичів чи знайомих обвинуваченого, членів організованих злочинних груп, які намагаються вплинути на учасників процесу, і своєчасне інформування оперативних працівників [3, с. 142-143].

По-друге, оперативні підрозділи виконують доручення прокурора щодо проведення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на перевірку нововиявлених під час досудового слідства обставин.

По-третє, під час судового розгляду можуть бути виявлені нові факти, що підтверджують вину підсудного та встановлені під час розслідування інших кримінальних справ або в результаті оперативно-розшукової діяльності. У даному випадку оперативні підрозділи забез-

печують ефективно використання цієї інформації під час судового розгляду кримінальної справи.

По-четверте, оперативні підрозділи під час судового розгляду кримінальних справ можуть не лише забезпечувати діяльність прокурора, а також сприяти суду та іншим учасникам кримінального процесу в перевірці фактичних даних, які представлені як докази під час розгляду кримінальної справи.

По-п'яте, оперативні підрозділи можуть оперативним шляхом здійснювати перевірку обґрунтованості клопотань, скарг, заяв, зроблених у залі суду захисником, підсудним та іншими учасниками процесу, особливо у тих випадках, коли є достатні підстави вважати такі заяви необґрунтованими і є дані, що ці особи зацікавлені у зриві чи затягуванні кримінального процесу.

По-шосте, оперативні підрозділи сприяють прокурору в легалізації даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, на стадії судового розгляду.

По-сьоме, оперативні підрозділи надають прокурору інформацію щодо незаконної діяльності захисту, спрямованої на дискредитацію обвинувачення, у тому числі й дії, у яких вбачаються ознаки складу злочину.

По-восьме, оперативні підрозділи повинні ініціативно виявляти нові джерела доказової інформації і допомагати прокурору у їх представленні суду. Організаційно-тактичні особливості оперативно-розшукового забезпечення діяльності прокурора з підготовки до підтримання державного обвинувачення у кримінальному судочинстві є вихідним моментом оперативно-розшукового забезпечення судового розгляду.

Іншим важливим напрямом є забезпечення підготовчого періоду обвинувачення, а також безпосереднє підтримання державного обвинувачення, яке, на нашу думку, включає:

- пошукові заходи, спрямовані на отримання нової доказової інформації щодо вини підсудного;
- заходи, спрямовані на збереження доказової інформації;
- отримання інформації про дії підсудного, його зв'язки та захисника, яка спрямована на підриг обвинувачення та забезпечення уникнення кримінальної відповідальності підсудним;
- отримання та перевірку оперативної інформації та надання її прокурору (без розшифрування джерел отримання) для вибору ефективної тактики обвинувачення. Аналіз і оцінка отриманої та зафіксованої оперативно-розшукової інформації передбачає розумову діяльність працівника оперативного підрозділу, під час якої він визначає кореляційні залежності між цією інформацією та предметом доказування, а також потенційні можливості її використання у суді;
- спільне з прокурором планування заходів щодо створення сприятливих умов для підтримки державного обвинувачення;
- виконання доручень прокурора на проведення оперативно-розшукових заходів. Вивчення кримінальних справ свідчить, що такі доручення, як правило, спрямовані на: виявлення нових свідків та поте-

рпілих; обстеження територій, будівель та споруд; отримання предметів та документів. При цьому вибір методів та засобів є прерогативою оперативного підрозділу і здійснюється залежно від оперативно-тактичної ситуації та наявних оперативних позицій у кримінальному середовищі.

Вважаємо, що змістовною складовою оперативно-розшукового забезпечення підготовки до підтримання державного обвинувачення та розгляду кримінальної справи в суді є оперативно-розшукові заходи, які здійснюються працівниками оперативних підрозділів ініціативно або за дорученням прокурора з метою отримання нових фактичних даних, які викривають винних у вчиненні інкримінованих злочинів або сприяють виробленню тактики з перевірки доказів захисту в суді, створенню оптимальних умов для встановлення об'єктивної істини у справі.

У контексті цього потрібно звернути увагу на окремі організаційно-тактичні аспекти нейтралізації протидії встановленню істини у справі та захисту учасників судового процесу, які реалізуються проведенням оперативно-розшукових заходів. Якщо раніше під протидією розслідуванню розуміли переважно різні форми й способи приховування злочину, то в даний час протидія може бути визначена як умисна діяльність з метою перешкоджання вирішенню завдань розслідування і встановленню істини у кримінальній справі.

Слід зазначити, що протидія судовому розгляду кримінальної справи – це, перш за все, протидія законній діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення з метою уникнення кримінальної відповідальності за вчинений злочин, а у результаті – з метою перешкодити встановленню істини у справі.

За підсумками проведеного дослідження встановлено, що найпоширенішим методом протидії на стадії розгляду кримінальної справи судом залишається протиправний вплив на свідків, у тому числі і з боку адвокатів. У зв'язку з цим головною метою оперативно-розшукового забезпечення є, з одного боку, нейтралізація протидії кримінального середовища, а з іншого – захист учасників судового процесу.

Організація і тактика діяльності оперативних підрозділів з нейтралізації протидії кримінального середовища встановленню істини та захисту учасників кримінального судочинства залежать насамперед від форм та методів протидії органам обвинувальної та судової влади і впливу на окремих його учасників з боку злочинців та їх зв'язків. До таких форм і методів протидії можна віднести:

1) знищення або фальсифікацію доказів, що викривають обвинувачених (підсудних) у вчиненому злочині (знищення документів, предметів, які можуть стати речовими доказами);

2) умисне затягування судового розгляду, що може призвести до втрати доказів, спотворення показань свідків, перешкодити цілеспрямованому дослідженню в суді обставин справи, руйнуючи при цьому підготовлену тактику державного обвинувачення.

Проведене нами опитування працівників оперативних підрозділів та

прокурорів дозволяє виділити такі типові способи затягування термінів судових засідань: симуляція хвороби; звернення до суду із необґрунтованими клопотаннями, які завідомо спрямовані на дискредитацію доказів обвинувачення та введення суду в оману (наприклад, отримання показань від підсудного застосуванням до нього насильства); подання необґрунтованих клопотань щодо виклику нових свідків, проведення відтворення обстановки та обставин події, призначення додаткових або повторних експертиз; висунення необґрунтованих версій, що вимагають тривалої перевірки і значних витрат часу (наприклад, щодо алібі підсудного або причетності до вчинення злочину інших осіб, у тому числі померлих, тощо).

У переважній більшості випадків мета здійснення протиправного впливу на учасників процесу зумовлюється їх процесуальним становищем та функціями.

Злочинні посягання та інші спроби протиправного впливу на учасників процесу можуть здійснюватись значно ширшим колом осіб: безпосередньо обвинуваченими (підсудними), що перебувають на волі, їх родичами або знайомими, людьми з оточення осіб, які вчинили злочин, у тому числі фактичними співучасниками злочину, чия вина не доведена, тощо.

У кримінальних справах організованих злочинних груп і злочинних організацій протиправний вплив може здійснюватися структурами служб безпеки, які часто формуються із представників правоохоронних органів.

Наголосимо, що останнім часом перманентно зростає кількість випадків протиправного впливу на учасників судового розгляду з боку захисників, які також виконують функцію «зв'язкового» між підсудним, щодо якого обрано запобіжний захід тримання під вартою, та кримінальним середовищем.

Проаналізувавши окремі аспекти протидії судовому розгляду, акцентуємо увагу на організаційно-тактичних особливостях оперативно-розшукового забезпечення підтримання державного обвинувачення, під яким слід розуміти систему агентурних, пошукових, технічних та інформаційних заходів і тактичних прийомів здійснення оперативно-розшукових заходів, спрямованих на встановлення істини у кримінальній справі.

На нашу думку, основними напрямками здійснення цих заходів є:

а) забезпечення конспірації планів оперативно-розшукових заходів, спрямованих на забезпечення підтримки державного обвинувачення;

б) завчасне розпізнавання планів злочинців та вжиття превентивних заходів;

в) негласне управління процесом прийняття рішень представниками кримінального середовища, які для них є вимушеними та до яких прокурор і працівники оперативних підрозділів вже готові.

Тактичний аспект реалізації цих завдань свідчить про їх нерозривну єдність.

Перший напрямок передбачає проведення оперативно-розшукових заходів з метою збереження в таємниці відомостей про свідків, які перебувають під захистом, тактичних планів обвинувачення. Сюди ж нале-

жить дезінформація злочинців за допомогою джерел, що викликають у них довіру.

Другий напрямок полягає у завчасному розпізнаванні намірів підсудного та його зв'язків, що реалізується за допомогою здійснення комплексу негласних оперативно-розшукових заходів, у тому числі з використанням можливостей осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативним підрозділом. Іншим важливим засобом досягнення зазначеної мети є проведення розвідувально-пошукових заходів серед потерпілих і свідків, особливо серед тих, щодо яких є підстави сумніватися у правдивості їх показань у суді.

Третій напрямок полягає в негласному управлінні поведінкою підсудного, його зв'язків та захисника, схиляння їх до прийняття рішень, вигідних стороні обвинувачення.

Висновки. Підсумовуючи, наголосимо, що оперативно-розшукове забезпечення підтримання державного обвинувачення є самостійним напрямом діяльності оперативних підрозділів у межах оперативно-розшукових справ, це система організаційно-тактичних заходів, заснованих на законі та відомчих нормативних актах, що здійснюються працівниками оперативних підрозділів для створення оптимальних умов для процесуальної діяльності державного обвинувача, а також інших учасників судового розгляду, якщо їх діяльність спрямована на встановлення істини у справі.

Створення сприятливих умов для державного обвинувача є необхідним для ефективного виконання ним своєї функції в суді. Це, в першу чергу, передбачає безперервне, своєчасне і повне забезпечення прокурора інформацією, що містить нові дані про обставини вчиненого злочину, а також надання інших відомостей, необхідних прокурору для підтримання обвинувачення, у тому числі для дослідження доказів захисту, для подолання протиправної протидії обвинуваченню з боку підсудного і його кримінальних зв'язків.

Бібліографічні посилання

1. Грицаєнко Л. Інститут підтримання обвинувачення в Україні і в зарубіжних країнах / Грицаєнко Л. // Вісник прокуратури. – 2009. – № 8. – С. 111-121.
2. Волинець О. Актуальні питання підтримання державного обвинувачення у кримінальних справах про злочини, вчинені організованими злочинними групами / Волинець О. // Вісник прокуратури. – 2007. – № 12. – С. 51-55.
3. Долженков С. О. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства підрозділами по боротьбі з економічною злочинністю : дис. ... канд. юрид. наук / Долженков С. О. – Львів, 2011.

Надійшла до редакції 30.05.2012